

Knygos

ISTORINIS TAUTOS LIKIMAS IR DOROVĖ

Jonas Balčius. *Dorovinio identiteto prigimtis ir prasmė.*

Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 352. ISBN 9986-638-57-7

Dabar apie etines vertybes tarsi nepopuliariu kalbėti ir ypač – rašyti, tačiau vis dėlto kalbama ir rašoma. Etikos teoretiko ir istoriko Jono Balčiaus monografija yra lietuvių tautos kultūros istorija, apžvelgiama per dorovinio identiteto raidą. „Monografijos tikslas, o vėliau – ir paskata šio darbo imtis buvo autoriaus nuojauta, peraugusi į įsitikinimą ir nuostatą, jog dorovinio tautos identiteto problemos, pasireiškiančios etnosu, tautos ir valstybės gebėjimu istoriškai išgyventi ir įsitvirtinti savo tėvų ir protėvių žemėje, yra glaudžiai susijusios su tam tikrų pamatinių dorovinių vertybių formavimusi, raida bei sklaida etnosu, tautos būtyje ir buityje“ (p. 333), – rašo Balčius. Pagal išsilavinimą filologas, monografijos autorius gerai išmano lietuvių literatūrą, filosofinius ir istorinius šaltinius. Taip pat reikia pažymėti atkaklią autoriaus, kaip piliečio, poziciją vertinant tokias nūdienos tautos gyvenimo negeroves kaip įvairių socialinių sluoksnių susvetimėjimas, solidarumo stoka, bėgimas iš gimtosios šalies.

Knygą sudaro keturi skyriai: „Etnosas dorovinių vertybių formavimosi aspektu“, „Krikščionėjanti Lietuva“, „Etnoso tapimo tauta istorinės, socialinės ir dorovinės prielaidos“ bei „Tautinės lietuvių valstybės ir tautiškai moty-

vuoto dorovinio lietuvių identiteto formavimosi laikai“. Reikia pažymėti, kad autorius dorovinio lietuvių identiteto prigimties ir raidos problemas nagrinėja skaitydamas kultūros tekstus – nuo Mikalojaus Husoviano, Martino Mažvydo, Kristijono Donelaičio iki Jono Basanavičiaus, Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos. Filosofas nevengia polemizuoti su šiuolaikiniais kultūros istorikais, o tai paverčia knygos skaitymą patraukliu užsiėmimu. Savo knygos teorines prielaidas autorius grindžia pratarmėje. Balčius skiria etnosu ir lietuvių tautos istorinę sklaidą, išdėsto savo asmeninę nuostatą istorijos ir dabarties požiūriais. „Tradiiciškai lietuvių tautą nuo visų kataklizmų visada saugodavo ir gelbėdavo patriarchalinis lietuvių valstiečių, sudarančių etnosu pamatą, prisirišimas prie gimtųjų namų, prie gimtojo kaimo, bendruomenės ir žemės, – pažymi autorius. – Šis prisirišimas buvo sąlygotas ilgaamžių patriarchalinės kaimo bendruomenės vertybių formavimosi ypatybių, ūkio ir ūkininkavimo sanklodos specifiškumo, lietuviškos patriarchalinės šeimos dorovinio pastovumo, konservatyvumo ir t. t. Šiandien, deja, viso to ne tik nebeliko – tai netgi nelaikoma vertybe“ (p. 13). Mano nuomone, monografijos autoriui ypač artimas Ba-

sanavičius, nes būtent jo nuostatomis grindžiama Lietuvos kultūros istorija ir jos vertybės. Pavyzdžiui, knygoje neigiamai vertinamas krikščionybės įvedimas Lietuvoje. Krikščionybė įvardijama kaip prievartinė christianizacija, sunaikinusi pagoniškas vertybes. Taip pat neigiamai vertinama unija su Lenkija, nes dėl šios unijos Lietuvos bajorai nutautėjo ir degradavo. Tokią istorinę schemą Lietuvos istorijoje jau taikė Simonas Daukantas, vėliau – aušrininkai, iš dalies 1918–1940 metų Lietuvos valstybės ideologai. Autorius gerai susipažinęs su Lietuvos istoriografine ir literatūrine tradicija, kuri leidžia daryti kai kada netikėtas išvadas. Panaudodamas religijotyrininko Gintaro Beresnevičiaus, literatūrologo Dariaus Kuolio, filosofo Bronislovo Genzelio tyrimus, gausią istorinę šaltinotyrynę medžiagą, Balčius parodo lietuviškojo dorovinio nuopuolio dramą nuo krikščionybės priėmimo iki dabartinių laikų. Jis nėra tikras, kad galima, kaip mano kai kurie liberalūs teoretikai, sukurti naują lietuviškąją tapatybę, kuri galėtų išgelbėti tautą globalizacijos procesų verpetuose. Tyrinėtojas gana pesimistiškai žiūri į tautos dorovinį atgimimą – bent jau artimiausiu metu. „Vadinasi, demagogų, kyšininkų, biurokratų, nemokšų, dorovinių autsaiderių vyriausybės, tautos pasitikėjimą praradę parlamentariai (LR Seimu 2005 m. pasitikėjo tik apie 10,4 proc. rinkėjų) padarė tai, ko neįstengė padaryti nė viena iš Lietuvos okupacijų. Ypač reikšminga ir tragiška tai, jog kaimas, lietuviškas kaimas, morališkai degradavo, prasigėrė“ (p. 13). Šia prasme autorius tęsia lietuviškąją filosofinę ir etinę tradiciją, kuriai yra būdinga aktyvi inteligento visuomeninė pozicija, jo žodžio galios sklaidą visuomenėje, moralizavimą. Šiame kontekste užtenka prisiminti Šalkauskį ar Praną Dovydaitį, kurie aiškiai išdėstė savo intelektualinę poziciją ir kritiką tautiniam Antano Smetonos režimui.

Perskaičius knygą iškyla klausimas: kas lemia nūdienos gana sunkią tautos fizinę ir moralinę būklę? Ar tik sovietinė okupacija, ar istorinių aplinkybių kompleksas? Balčius palaiko antrąją nuostatą, tačiau ji reiškiasi kaip nuolatinis grimzdimas iš „aukso“ į „vario“ laikus. Juk žiaurūs vikingų palikuonys tapo kultūringiausiais pasaulyje mūsų kaimynais – skandinavais. Šviesaus atminimo Beresnevičiaus pastangos „surasti“ vietą lietuviams Europoje rodo, kad recenzuojamos knygos autorius savo intelektine ir dorovine pozicija nebuvo ir nėra vienišas. Recenzento nuomone, dorovinį tautos nuopuolį lėmė, kaip jau ir buvo minėta, daugelis priežasčių, tačiau norėčiau išryškinti dar dvi – tai istoriškai teisinio visuomenės valdymo ignoravimas ir iškreipto kapitalizmo grimzasos. Dar XVI amžiuje Lietuvos humanistai matė LDK valstybės saulėlydį ir bandė ieškoti atsakymų į klausimą, kodėl tokia galinga valstybė silpsta, o „pilietinė tauta“ – bajorai – moraliai išsigimsta? Humanistas Vaclovas Agrippa teigė, kad tiek dėl oro gaivumo, žemės vaisingumo ir gyvenimui reikalingų dalykų gausumo, tiek dėl žmonių savybių, gebėjimų, stiprybės lietuviai neturi lenkti galvos prieš jokią kitą Europos tautą. Nebuvo ko gėdytis būti lietuviu. Lietuvos Statutų sukūrimas ir vėlesnis jų garbinimas rodo staigų Lietuvos visuomenės europėjimą, tačiau šie teisiniai paminklai neapsaugojo valstybės nuo degradavimo. Tarpukario Lietuvoje po 1926 metų perversmo nesusikūrė demokratiniai pagrindais, kaip buvo deklaruota Vasario 16-osios Akte, valdoma valstybė; krašto ekonomika buvo grįsta žemės ūkio produkcija, kurią reguliariai supirkinėjo valstybė. Ką jau kalbėti apie sovietmetį – visuomenė buvo visiškai pajungta partijos ir valstybės interesams. Tokiomis aplinkybėmis stichinio laukinio kapitalizmo atsiradimas nušlavė dar kažkaip išlikusias kolektyvinio gyvenimo formas. Paprasti žmonės prarado „globą“,

į kurią įvairiais istoriniais laikotarpiais buvo įtikėjęs lietuvis baudžiauninkas, valstietis ar kolūkietis. Per penkiolika metų iširo visos šios ankstesnės formos, o susikūrė naujos biurokratinės struktūros, lietuviškas verslas, laisvė būti kažkuo ir nieku.

Žymus kanadiečių filosofas Charlesas Tayloras savo studijoje *Autentiškumo etika* kalba apie tris šiuolaikines negalias: 1) individualizmą, kuriam trukdo bendrumas, tradicijos; 2) instrumentinio proto prioritetą gyvenime, kuris naudoja bet kokias priemones maksimaliam tikslui pasiekti; 3) ir kaip pirmųjų dviejų dėmenų sintezė – didėjantis valdžios įsivyravimas viešajame ir privačiame žmonių gyvenime. Šis filosofas yra komunitaras, ir jam moralinė pasaulio interpretacija egzistuoja pirmiau už individualią savikūrą. Manau, tokiam jo požiūriui pritarėtų recenzuojamos knygos autorius.

Pilietinė visuomenė neįsivaizduojama be

viešumo ir komunikacijos, kurią geriausiai užtikrina kalba. Žmonių visuomenei būdinga tai, kad jos nariai pasižymi moraline motyvacija. Kiekvienas jos narys turi savo veiksmus pagrįsti vienokia ar kitokia žodine artikuliacija. „Žmogaus emocinis patyrimas keičiasi priklausomai nuo jo kalbinės raiškos, priklausomai nuo mūsų moralinio žodyno“¹. Skaitydamas monografiją negali nematyti autoriaus susirūpinimo savo tautos likimu, tautinių valstybių atrofija, tačiau moksliniai veikalai turi būti rašomi be emocijų, jausmas neturi užgožti racionalios argumentacijos. Taip pat daug kur autoriaus teiginiams pagrįsti užtektų gerokai mažiau įrodymų, pavyzdžių, kartojimosi, nors, kita vertus, šis darbas gali būti naudojamas kaip kultūros istorijos idėjų kompendiumas.

Jono Balčiaus monografija, manau, arba suaktyvins domėjimąsi etikos problemomis, arba taps Lietuvos etikos istorijos paminklu.

Vytautas Berenis

---

¹ Jokubaitis, A. Charleso Tayloro komunitarizmas, in: Charles Taylor. *Autentiškumo etika*, Vilnius: Aidai, 1996, p. 14.